

ПОЕЗИЯТА ЗА ДЕЦА И ЮНОШИ СЛЕД ПОБЕДАТА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ — ТРАДИЦИОННИ И НОВИ ПОСОКИ

КАТЕРИНА ИЛИНЧЕВА

От първите стихотворения за деца, създадени през Възраждането, до днес са изменили повече от 130 години (началото на българската детска поезия е положено с творбите, писани от П. Р. Славейков в средата на миналия век). Традициите на детската литература имат още по-дълбоки, многовековни основи, като се вземе предвид и детският фолклор. Несъмнено литературата за деца винаги е била естествена, органична част от националния литературен процес, като е формирала, запазвала и развивала своите особености и специфика. Тя е „особена, неделима част от нашата обща художествена литература.“¹ По силата на това разбиране, утвърдено от нашата критика, отношенията между националната и детската литература се разглеждат като взаимодействие между общото и особеното, като процес на взаимно проникване, влияние и развитие.

Като приемаме детската литература (в частност поезията) за диалектично единство на национално-литературни и специфично развиващи се в самата нея традиции и новаторство, трябва да отбележим връзката между първите творби за деца и фолклора, която има многоизмерими мирогледни, естетически и стилистични аспекти. В идейно-художествен план като най-обща особеност на тази връзка трябва да се посочи възприемането на националния възпитателен идеал, разбираи като „свързност от нравствените стойности на един народ“². За него Симеон Янев пише: „В основата на този идеал е трудът. Трудът, разбираи и като ученолюбие, и като физическа работа, това е коронованата тема във всичко, предназначено за деца, написано във времето на Възраждането.“³ Трудът е главният нравствен критерий в традицията на детската литература, основа на хармонията между човека и света.

Нравственият идеал не е статично, неизменяемо понятие, той е израз на духовното и социално развитие на един народ. През годините на Възраждането той се свързва с българското национално съзнание, през периода между Първата и Втората световна война се наблюдава процес на ярко социализиране, а след победата на социалистическата революция у нас националният идеал, отразен в детската литература, добива определено политически черти, политизира се.

В различните етапи на националния литературен процес по отношение на възпитателния идеал детската литература бележи сближаване, идентичност или раздалечаване от търсенията на литературата като цяло. И ако през Възраждането тези търсения са адекватни, в периода между двете световни войни, „докато националната литература търси нови идейни ценности, детската остава при традиционните морални норми“⁴. Затова и героят в детската литература между двете войни е социално пасивен, като не приема идеалите на буржоазното общество и неговия морал, а се осланя на традиционния патриархален морал, запазен у народа. Нравственият девиз на героя тогава е: „Беден, но честен“.

Всъщност необходимостта от нов нравствен идеал постепенно съзрява в периода между двете световни войни. Това време се характеризира с два процеса: от една страна, идилична вяност към традиционния идеал в поезията на Асен Развигетников, Дора Габе, Елисавета Багряна и др.; а от друга — разколебаване чрез иронията и пародията (в поезията на Елин Пелин) и установяване на нов, който все още не е осъществен в действителност, а е предмет на бъдещето и има силно романтичен характер (в творбите на Вапларов, Радевски, Исаев, Босев).

През четвъртото десетилетие на века в прозата на Г. Караславов, О. Василев, Св. Минков, а малко по-късно и в стиховете на Хр. Радевски, Мл. Исаев, А. Босев и др. се появява и социално-активният герой — дете, предвестник на тенденцията към политизиране, която новите социално-политически условия след Девети септември 1944 г. превръщат във водеща за детската литература.

Победата на Деветосептемврийската революция е повратен момент в развитието на нашето общество, култура и литература. Всички онези процеси, които съзряват като резултат от социалните промени, търсят своя художествен израз. Създава се възможност за ускорено, извънредно динамично и интензивно

¹ Н. Фурнаджиев. За днешното състояние на литературата ни за деца. — Септември, 1952, кн. 6.

² С. Янев. Българска детско-юношеска проза. С., НП, 1979, с. 12.

³ Пак там, с. 16.

⁴ Пак там, с. 65.

развитие на литературните явления, що се отнася до художествената им пълноценност, зрелост и многообразие.

Решително се преобразяват характерът и същността на детската литература, като се запазват динамичните съотношения между традиция и новаторство. При все това трудът като нравствено мерило, като критерий за смисъла на живота, като измерение на духовната стойност на човека остава в основата ѝ. Това е една от главните линии на приемственост между различните епохи и поколения, която е отличителна за българската литература.

Новите явления се съсредоточават на първо място в образа на главния герой — детето. Отличителна черта на детето в социалистическата поезия е представянето му като активна личност в отношението му към света. Убедеността, духовната и физическа мобилизация на героя да претвори комунистическия идеал в действителност придава на съвременната литература за деца и юноши един мажорен, оптимистичен основен тон, който я характеризира.

От първите творби за деца, създадени непосредствено след победата, до днес са изминали повече от 40 години — един голям, сложен период, изключително наситен откъм литературни явления, събития и факти, имена и творби. Цялостното им обхващане е постоянна задача на литературната история, теория и критика. За анализирането и обобщаването на тези процеси и тенденции важно значение имат разработките на П. Д. Рудар, Н. Янков, М. Василев, Ю. Йорданов, С. Янев и др. критици, поети и писатели от различни поколения. Въз основа на някои техни наблюдения и оценки върху детската литература може да се определят два периода в развитието на поезията за деца и юноши: от победата до Априлския пленум (1956) и от Априлския пленум до днес.

Особено категорично е обновлението в детската поезия след пленума. Що се отнася до втория, по-продължителен период, по-характерно е проникването и развитието на общи проблеми и тенденции. В зараждането, движението и излявата си те представляват неправолинеен и разнообразен процес. В критическата практика детската поезия се разглежда в рамките на десетилетията — 60-те, 70-те години и последните 10—15 г., което е и най-подходящо от гледнище на днешния наблюдател.

За развитието на литературата ни първото десетилетие след 9. IX. 1944 г. е противоречив период, в който се утвърждават нови естетически критерии. Това време има своите характерни особености и за детската литература, която търси художествен израз на новия възпитателен идеал. С постиженията и заблудите си годините до Априлския пленум „имат принципно значение за характера и развитието и на нашата (т. е. детската — б. м., К. Ил.) литература. Именно тогава се започна онзи стремителен процес на преустройство, в който тя се утвърди като социалистическа литература: изправена пред една нова действителност, тя получи нова основа на развитие, ново съдържание, въоръжи се с нов творчески метод — метода на социалистическия реализъм. Появиха се и първите значителни художествени дела.“⁵

Първото десетилетие след Девети септември активизира особено детската поезия, поставена пред нови проблеми и задачи. На първо място тя се стреми да разкрие в образи чертите на идеала, на положителния пример, който е потребност за всяко ново поколение.

Поезията е пряко ориентирана към проблемите на обществото и строящия се социализъм — Отечествената война и защитата на родината от враговете, кооперирането в селското стопанство, колективният труд на децата и училищният живот, обичта и дружбата със съветския народ, борбата с отживелите времето си предразсъдъци и т. н. Навлизат съответно и нови образи — на войника и граничаря, героя на труда, работника, селянина-кооператор, пионера и др. Детската литература изразява огромните амбиции на новото общество да възпитава нови хора, които да гледат поновому на живота, на труда, да формират качествата на патриоти, комунисти и прогресивни личности.

В поезията се вливат нови понятия, нова лексика, в които се усеща пулсът на социалистическия делник. Умножават се търсенията в областта на стихотворната форма — редом с класическата строфа и постоянния стихотворен размер се появяват и разчупената строфа, редуването на различни ритмични стъпки. Постепенно едно ново, по-демократично разбиране⁶ за римата си пробива път в творчеството на Валери Петров, Асен Босев, Леда Милева и др.

⁵ Н. Янков. Априлски хоризонти. Детска литература. История и критика. С., БП, 1975, с. 228.

⁶ Класическото разбиране за римата като пълно звуково съпадение на срички в края на стиховете е атакувано от по-свободното съчетаване на съзвучни гласни и съгласни. Определено новаторски принос в художествената защита на това виждане има В. Петров. Все по-широко навлизат съзвучните и съставни рими.

Поезията за деца следва отблизо социалните и политически явления и промени. От една страна, това обуславя нейната ярка политичност, публицистичност и силно гражданско звучене. От друга страна, прекалено близкото придържане до факта, липсата на художествена дистанция е обща слабост и на прозата, и на поезията преди Априлския пленум. Недостатъчното познаване и изучаване на новите процеси в живота на детето поражда характерните несвършенства на детската литература от този период — декларативност, тезисност, сухота. Създава се един внушителен баласт от илюстративна, необедителна поезия, която не успява да прекрачи границите на конкретния исторически момент.

Прозата за деца от първото десетилетие отразява предимно събитията от антифашистката борба, като търси чертите на идеала в образите на революционери и комунисти. Поезията за деца е отдадена главно на съвременността — на трудностите и победите на социалистическия делник. В центъра на изображението са пионерът и пионерското детство. Само заглавията на някои от стихосбирките през този период говорят за актуалната ориентация и високото гражданско чувство в поезията⁷.

Днес поезията за деца от 50-те години изглежда декларативна и назидателна в старанието си да пропагандира идеите на пионерската организация и да ги доведе колкото е възможно по-бързо до съзнанието на малкия читател. Патосът ѝ сега звучи наивно и необедително. Често стиховете се превръщат в илюстрации на актуални идеи и в римувани тезиси. Някои упорити шаблони като плевели се прилепват към поезията за деца и не могат да бъдат изтръгнати до днес.

Централната тема в поезията — пионерското детство — е най-болезнено засегната от посочените явления. Така например много от иначе свежите стихове на Ас. Босев (в книгата „Не правете като тях, да не станете за смях“ и др.) се възприемат като учебна илюстрация към детските недостатъци. Особено тенденциозен е моментът на нравственото и идейно „преграждане“ на „лошия“ герой. Двойкаджиките, мързеливците, грубияните заслужават всеобщо порицание, след което непременно и без особени вътрешни сътресения „се осъзнават“. Пионерският колектив винаги е задружен и единомушен, положителният герой винаги е отличник — весел, работлив, спретнат, сърчен и т. н. Такива герои населяват поезията и на Цв. Ангелов, Л. Милева, Н. Зидаров, Ив. Давидков и др.

Същевременно сред публикуваните от същите поети творби се срещат и хубави, образни и емоционално обогатени стихове. Общото впечатление от поезията, публикувана през първото десетилетие, е за една неравномерност и противоречивост в постиженията ѝ. Актуалната тематика и проблематика е съчетана с досадна поучителна тоналност, която не успява да трогне читателя.

Обстоятелствата около култа задълбочават схематизма, липсата на физиономичност в поезията за деца и юноши и до голяма степен парализират творческите търсения на младите, неукрепнали още таланти. Две са причините за художествената незавършеност на поезията от първото десетилетие. В обективен план — задържането на творческата инициативност, изсушаването на творческия климат от схематизма и догматиката. В субективен план — недостигът на собствена поетична зрелост и опит у младите автори.

Тезисна и незадълбочена е и критиката на детската литература в онези години. Като главен критерий за стойностите на произведенията за деца се издига „познавателното и възпитателно значение“ на детската книга. Безспорно е, че тези функции са ѝ присъщи, но не са и единствените. Оперативната критика набляга предимно на педагогическите съображения при разглеждането на конкретните творби. Почти никъде не става дума за естетическите, психологическите и нравствените мотиви в детската поезия. Състоянието на размисъл и съпребивяване на природната красота се обявява за самоцелно естетизиране, търсене на нови форми, разнообразие на стилове и почерци — за „формалистични наеви“, картинността — за „мажичиизъм“ и пр.

Всичко това разкрива недостатъчната художествена зрелост както на литературата, така и на критиката. Новите естетически изисквания на социалистическия реализъм все още не са се превърнали в ново художествено съзнание. Критиката се опитва да постигне убедителност не чрез принципи методологически и литературни съображения, а чрез съвети и предписания. При това специфичното в критическата

⁷ „Мечтател“ и „Смелчаши“ от Хр. Радевски, „Свободна родина“, „Радостни дни“, „Смели пионери“ от Н. Фурнаджиев, „Чудни времена“, „Победители“, „Пролетен разцвет“, „Димитровски огън“, „В мир и дружба ще растем“, „Пионерска радост“, „Не правете като тях, да не станете за смях“ от А. Босев, „Димитровска смяна“, „Весели чавдарчета“, „С барабанче и знаме“, „Слънце в очите ни“, „Пионерско ято“, „Весело зено“ от Цв. Ангелов, „Знаме с петолъчка“ и „Дружно напред“ от Ив. Давидков, „Самолет за Москва“ от Е. Багряна, „Артек“, „Пионерско сърце“ от Н. Зидаров, „Отличник“ от Ал. Муратов, „Нова песен“ от Ран Босилек, „Земя и герои“ от Мл. Исаев, „Родна земя“ от М. Лъкатник и мн. др.

картина е, че схематизмът и неговата отрицателна функция в литературата се осъзнават от критиците — за това говорят взаимните обвинения в схематизъм. Общото впечатление е, че критиката се намира в едно мъчително състояние на противоречие между достигнатото теоретично равнище и конкретното ѝ приложение в оценките на фактите и явленията. Противоречието се корени в прекалено стриктното придържане към теорията, без дълбоко проникване в самия живот и в мисленото на детето и юношата, в липсата на по-философско, по-творческо разбиране за промените в душевността на младата личност и взаимоотношенията ѝ в семейството, училището, обществото.

Обширната аналитична статия на Н. Фурнаджиев „За диешното състояние на литературата ни за деца“ е всъщност първата проблемна разработка след 9. IX. 1944 г. по въпросите на съвременната детска литература и критика. Принципно правилна, тя очертава характерните особености, целите и задачите на детската литература, макар и не в цялата им пълнота и многообразие, и със задължителното наблягане върху „научно-педагогическата основа“ на творчеството за деца.

В статията е подчертана необходимостта от познаване на психологическите особености на различните детски възрасти. Особено важно, приносно значение имат идеите за внимателно, творческо отношение към класиката за деца, а и изобило към класическото наследство във време, когато на него се гледа като на „упадъчно“, „буржоазно-интелигентско“ и пр. Верни са и оценките за характера на новия герой — детето, макар и непълни, прекалено социологизирани.

Фурнаджиев се насочва конкретно към постиженията и главно към недостатъците на съвременната детска литература. На първо място сред недостатъците ѝ са поставени „голямата тематична ограниченост“ и главно „отсъствието на значителни произведения из нашата съвременна действителност“. Вторият важен негъд на детската литература са схематизмът и декларативността. Трети недостатък е неумението на писателите да различават специфичното в детската литература. Фурнаджиев отправя критика към тях и за „небрежното отношение към хубавия и правилен език“. Авторът се спира и на въпросите за отношението на критиката към детската литература, за жанровото разнообразие, художественото майсторство, за романтиката в произведенията за деца и др.

Този труд е основното и най-същественото критическо изследване на съвременната детска литература за периода до Априлския пленум. Той разкрива състоянието на критическото мислене в първото десетилетие на социализма. С основния си извод „Нужен е прелом в детската литература“ критическият анализ на Фурнаджиев е важно звено в процеса, който извежда детската литература на нов път само след няколко години. Задачите, формулирани от него, залягат в Постановлението на ЦК на БКП за развитието на детската литература и постепенно се превръщат в художествена реалност.

Извършва се сложен процес на промяна на художественото съзнание, който се отразява и в поезията за деца. Тя изминава един етап от развитието си въпреки обективните и субективни трудности, които я съпътствуват. Съзряват много от необходимите предпоставки за качествени промени. В едри шрихи поезията набелязва типичните черти в образа на съвременното дете, но се чувства остра необходимост от по-широко, по-проникновено пресъздаване на неговия вътрешен свят — многообразен и неповторим. Очевидна е необходимостта от преодоляване на идейно-тематичната, жанрова и стилова ограниченост, от разгръщане на творческите сили и индивидуалности.

Преломът в детската литература настъпва заедно с всичко онова ново и значително, което идва като следствие от историческия Априлски пленум. Разбира се, новите явления и тенденции в детската литература не се появяват, нито се изчерпват внезапно, те не се покриват с кръглите десетилетия. При все това, като отчитаме условностите на всяка класификация, можем да говорим за няколко литературни поколения, при които в различна степен се проявяват съвременните тенденции. Непосредствено след 9. IX. 1944 г. продължават да творят автори, изградили облика на детската поезия през дореволюционния период, с утвърден принос за нейното художествено обособяване — Е. Пелци, Тр. Симеонов, А. Разцветников, Д. Габе, Е. Багряна, В. Ив. Стоянов, Ран Босилек и др.

Чертите на съвременната поезия се формират в творчеството на Хр. Радевски, Мл. Исаев, Н. Фурнаджиев, А. Босев, които веднага откликват на най-актуалните проблеми, свързани с възпитанието. Към тях се присъединяват и по-младите тогава Цв. Ангелов, Н. Зидаров, Л. Милева. Веднага след победата започват пътя си в поезията Ив. Давидков, М. Лъкатник, Ал. Муратов и др. Повечето от посочените автори отдават значителна част от творческото си време, усилия и търсения за развитието и художествения престиж на детската литература. Имената на А. Босев, Цв. Ангелов, Н. Зидаров, Л. Милева, Ив. Давидков днес се свързват със създаването на нови традиции, идейно-тематични линии, образно-стилистични открития. Това е поколението, което обединява ярки творчески индивидуалности и придава облика на дет-

ската поезия през 60-те години. В много отношения то определя насоките ѝ през следващите две десетилетия.

В периода след Априлския пленум детската поезия се изпъстря с десетки имена, обогатява се и се усложнява. В разнообразието от нови автори, творби, явления, което настъпва през следващите три десетилетия, след ярко очертания релеф на 60-те години е трудно да се подредят в строга последователност новите творчески поколения.

Двадесетина години след революцията в поезията навлизат онези, които са преживели възторжените, но и първи стъпки на пионерската организация: Г. Струмски, Ан. Стоянов, Пл. Цанев, Н. Кехлибарева, Сл. Хр. Караславов, Е. Евтимов, Кр. Станишев, М. Ганчев и др. Сред споменатите автори особено се открояват стиховете на Г. Струмски. Би могло да се каже, че творчеството на Струмски е връзката между две поетични тенденции — тази, която приема детето като обект на изображение, без да се отъждествява с него, и следващата, при която авторите се опитват да погледнат света „отвътре“, с очите на днешното дете, да идентифицират мислите и чувствата си с неговите и да пишат за деца „както за възрастни“, а в най-добрите си постижения „и по-добре“, според един от неписаните закони на детската литература. Творческото развитие на Струмски представлява интерес именно като връзка между две поколения, като средоточие на традиционни и нови посоки.

През 70-те години в детската литература идват и редица млади поети, които са се изявили талантливо в творчеството си за възрастни — Ст. Цанев, Н. Къччев, Н. Йорданов, Ив. Цанев. Поезията за деца не е случайност в развитието им, но не могат и да се определят като типични „детски“ поети. Заедно с авторите от други поколения, идващи от „територията на възрастните“, те внасят някои нови нравствено-психологически и философски моменти. Извънредно плодосно се оказва съчетаването на интелектуалния опит на възрастния с непосредственото детско възприятие.

В последните 15 години получават все по-пълтна реализация някои характерни тенденции в съвременната детска литература. Най-ярките от тях са посочени от С. Янев в статията му „Състояние на литературата — проблеми на писателя“⁸. Основно място заема едновременното развитие на реалистичната и приказната визия в литературата за деца: „И в прозата, и в поезията литературата за деца днес е ярка манифестация на необходимостта и художествената уместност и на приказната, и на реалистичната визия. В този смисъл днешните деца получават една пълноценна литература, която не пренебрегва въображението и го стимулира. Определено забележимо е и тенденцията приказното да се свързва с фолклорната традиция и чрез него да се подчертава национално-специфичното.“

Редом с това се открояват търсенията на автори от различни поколения в областта на съвременната тема, по-постоянни и по-категорични в поезията. Очевиден е стремежът към задълбочено, обективно творческо проникване в душевността на съвременното дете и в проблемите на неговия делник. Следствие от това, а едновременно и необходимост, цел на поезията за деца е отношението към детето като към приятел и равноправен събеседник.

Забележимо е сближаването на критериите на литературата за възрастни и литературата за деца. Тази тенденция има своите основания в националната традиция, която никога не е слагала рязка граница между писането за възрастни и писането за деца. На сегашния етап за това способствуват и притоът на нетипично детски автори, и усилията и постиженията на онези, които пишат предимно за младата публика.

За художествената пълнота на тези тенденции работят днес А. Босев, Л. Милева, В. Петров, Ив. Давидков, Г. Струмски, Кр. Станишев, Н. Кехлибарева, Д. Стефанов, Л. Стефанова, Ст. Цанев, Н. Йорданов, Ив. Цанев, а от по-младите — Я. Петров, В. Самуилов, К. Калдийски, М. Георгиев, Ив. Голев и др.

Съвременната детска поезия е ангажирана с проблемите на комунистическото възпитание на младото поколение — патриотично, интернационално, трудово, естетическо, нравствено. От позициите на новия национален идеал се преосмислят тематиката, проблематиката, образността — цялата образна система на литературата. Във взаимодействието между традициите и новите тенденции се изразява спецификата на съвременния литературен процес. Поезията за деца запазва редица свои постоянни теми — обичта към родината, народа, родната природа, към майката, семейството и близките, учението, труда и трудовите хора, борбата за социална справедливост, интереса към далечното и непознатото, разнообразието на детските игри и пр. В контекста на социалистическата действителност идейно-тематичният и жанров обхват на детската литература се разширява и обогатява.

⁸ Учителско дело, бр. 18, 1984.

Патриотичната тема е обект на най-активно претворяване от страна на всички литературни поколения. Едва ли има съвременен автор, който да не се е опитал да изкаже по свой начин съпричастието си към тази „задължителна“ в добрия смисъл на думата тема. „Всичките трепети и възлечения на нашите поети са наситени с патриотичен патос, излъчват патриотично въздушевление, независимо дали пряко са посветени на тази тема или не. В произведенията за всички детски възрасти може да се долови повишена гражданска развълнуваност, изострено обществено чувство, осъзната вътрешна заинтересованост да се живее и да се твори в името и за благо на родината.“⁹

В първите 10—15 години след революцията патриотичната тематика получава най-ярка изява в героиката на антифашистката борба. На съвременния етап към обичайните мотиви се прибавя осмислянето на национално-освободителните движения, революционните борби и техните герои чрез едно ново тълкуване на историята. В патриотичната тема се вливат чувствата на възторг и гордост от постиженията на настоящето и увереност в бъдещето на социалистическата родина. Поезията вниква в грижите и радостите на делника, като намира и в това основание за патриотично вдъхновение и оптимизъм. В разнообразието от таланти и индивидуалности тази тематика получава многогранна реализация, макар и недостатъчна за ръста на художествената традиция.

След Девети септември детската литература се насити с нови социални, граждански мотиви и чувства, които са израз на нейното политизиране. Те буквално превземат поезията в годините след победата, но за естественото им, художествено пълноценно претворяване, свързано с вътрешния свят на съвременното дете, може да се говори през 60-те и 70-те години. В този процес имат дял и приобичаването на поети от априлското поколение, и усилията на по-младите, които идват след тях. Гражданската тематика получава действителна си сила с творческото съзряване и израстване на авторите, които я въвеждат в детската поезия — А. Босев, Цв. Ангелов, Л. Милева, Ив. Давидков, Н. Зидаров, М. Лъкатник и др. Те откриват за детската поезия емоционалната сила на откровения диалог с децата и юношите по проблемите на съвременността и обществото и споделят с тях мисли и чувства, които възливат всички негови граждани. Обособява се широк кръг от граждански мотиви, напълно непознати на детската литература до социализма — другарство, обич и разбиране между децата от различни страни и обществени строеве, преданост към идеалите на социализма, вяра в комунистическото бъдеще и пр. Гражданският патос включва чувствата за дълг и отговорност към личността и колектива, отрицание на мързела, егоизма, угодничеството, лицемерието, карьеризма и пр.

Особено важно значение в кръга на новата тематика има темата за мира и борбата за свободен и справедлив свят, в който и детските гласове имат своя принос. Темата за мира е едно от завоеванията на съвременната детска поезия, израз на активните граждански позиции на съвременните автори. В последните години тя получи нови, много силни импулси от движението „Знаме на мира“ с неговите идеи за многогранно развитие на младата личност. В по-голяма или в по-малка степен тя докосва творчеството на всички поети, сред които сполучливи творби са ѝ посветени от Цв. Ангелов, А. Босев, Н. Зидаров, Г. Струмски, Д. Стефанов и др. В техните стихове темата за мира е свързана с мотивите за щастливо детство и свободна творческа изява на децата. Детството се разширява до мащабите на Вселената — този обобщаващ образ има силен хуманен заряд. Виждането на Земята като един общ дом на всички хора е характерно за посочените поети. Обединяващата идея за мир между всички страни и народи, която недвусмислено звучи в творчеството им, има интернационален характер и със своята актуалност придава на детската поезия общочовешки смисъл. В творбите на нашите поети идеите за мира и творчеството са художествено защитени, съобразени със спецификата на детското световещане.

Друг характерен процес в поезията е задълбочаването на нравствено-естетическите и психологическите аспекти главно по линия на съвременната тема и съвременния герой.

Измеренията на красивото не само в природата и труда, но и в творчеството, във въображаемия свят на детето и във всекидневното му поведение, в усещанията, в представите и взаимоотношенията на юношата, в мислите и мечтите на човека се откриват у всички съвременни поети. Все по-пълното навлизане на естетическите мотиви говори за едно ново осмисляне на националния възпитателен идеал. Редом с това се развиват и нравствените мотиви, свързани с разбирането за доброто и злото от гледна точка на новия морал и на новите условия, в които е поставено детето. Интересни контрапункти и нови решения възникват при съпоставянето на гледните точки на детето и на възрастния. Умножават се проблемните нюанси в нравствената тематика. Все по-активно се отразяват нравствените аспекти на общуването в семейството, училището, обществото.

⁹ Н. Янков. Пос. съч., с. 248.

Нравствените и естетическите категории по традиция вървят ръка за ръка в българската литература. Ако трябва да се изрази схематично тази връзка, то доброто е и красиво, а злото — грозно. Това съотношение запазва своя смисъл и в съвременната детска поезия. Вътрешната връзка между морални и естетически категории е особено характерна за Валери Петров и Леда Милева. При тях тя получава новаторска трактовка, която има смисъл и за малкия, и за възрастния читател.

Нови характеристики в съвременната поезия получава и централният герой — детето. За четирите десетилетия постепенно се оформи обликът на детето като личност, без да се забравя, разбира се, че това е личност в процес на израждане. Проблемите на израждането ѝ сега са постоянно в центъра на вниманието на детските автори. Пред читателя изстрава образът на детето с широко разтворени за света очи, любопитно, дейно, изпълнено с творчески пориви и търсения. Да превърне мечтите си в действителност — тази устременост е типична за героя на детската поезия. Възторжено патетичен у едни автори, у други героят, дете или юноша, се разкрива същевременно като емоционална, одухотворена личност, с особен усет за красивото и поетичното в живота.

Специфичен нюанс на съвременната поезия придава обобщаващият образ на *момчето* като олицетворение на новия герой — детето, юношата. Това момче носи чертите на социалистическия човек с цялото многообразие от качества и противоречия в характера и възпитанието му. В лирическата трактовка на образа, която се среща най-вече у Цв. Ангелов, Ив. Давидков, Ан. Стоянов, Н. Зидаров, Г. Струмски, Н. Кехлибарева, Ив. Цанев, то завладява със своята енергичност и жизненост, но и със своята волна и нежна мечтателност, със самочувствието си на свободна и горда личност. То е привлекателно със своите граждански качества — честност, смелост и трудолюбие, но и със своето будно за красотата в природата око, със способността си да открива и твори красотата.

Динамиката на съвременния живот изисква от младите хора активност, творчески дух и мислене. Затова и отношението на обществото към подрастващите е ново. То предполага по-голямо доверие към тях, но и повече ги задължава. Тези обществени тенденции се отразяват и в детската литература. Постепенно се преодолява дидактичното отношение към детето — обща болест на литературата от първото десетилетие след революцията. Днес традиционната поучителност отстъпва мястото си на равноправното отношение на възрастния към детето и юношата. Това ни най-малко не отнема възпитателните функции на литературата за деца. Просто „поученията“ се трансформират в едно по-дълбоко психологическо и образно внушение.

Интелектуалното израстване на съвременното дете предизвиква сериозно отношение към него като към личност, и обратно — доверието и уважението издига интелектуално и нравствено детето. Този реален процес намира израз в поезията за деца от 60-те години, а днес у младите автори се превръща в разгърната тенденция. Основният лирически тон е тонът на откровения, близък разговор между автор, герой и читател.

Промени настъпват и в образа на възрастния. Все по-рядко той се явява снизходително усмихнат, назидателно строг или изпаднал в умиление към детето, а като един по-голям, по-опитен и по-умен негов приятел. През 70-те години образът на възрастния обхваща все по-пълно противоречивия и драматичен характер на съвременника. Възрастният герой в детската литература също носи проблемите и конфликтите на своето време. Неговото присъствие разширява границите на характера, който някога се смяташе за допустим в детската литература. По-ясно очертан в прозата, но съвсем недостатъчно за възможностите, които предлага, този герой се разкрива и в поезията на най-младите, които са най-близко до възрастта на адресата си. Постепенно образът на възрастния разчува познатите схеми, за да стане естествен и привлекателен с човешките си качества и слабости.

Не само възрастният може да бъде необходим на детето — детето също има какво да каже на голямата личност, също може „да го научи“ на обич, да му разкрие красотата на света, да го обогати със стойностите на своето детско виждане. Взаимното духовно проникване, наличието на такава обратна връзка е нов положителен момент в литературата за деца и също е израз на т. нар. сближаване на критериите. Детската литература приема детето като интелектуален и духовен партньор (аналогични явления се срещат и в другите изкуства — театъра, киното). Тя получава една нова, непозната досега роля — много привлекателна, но и много задължаваща. Двустранното осмисляне на връзките възрастни—дете, автор—читател е ново явление в детската литература. То не е изолирано от търсенията и на други съвременни социалистически и европейски литератури. Приемаме го като израз на собственото ѝ интелектуално и художествено израстване.

Способността да се гледа на живота „през детските очи“ е една от традиционните характеристики на добрата поезия за деца, която се помни още от стиховете на класиците. И за днешната литература тя остава критерий за успешното пресъздаване на детската психика и специфика. Днес в този процес намира мястото си едно много по-широко разбиране за обекта на изображението в поезията, като все по-често обектът се превръща в субект, от чието име се води изказът. Традицията на детската литература допускаше одухотворяването на природата и предметния свят, но днес мислено, говорещо и виждащо нещата посвоему е едва ли не всичко, което заобикаля детето. Всъщност това явление има своите основания в логиката на детското мислене, но сега то е импулсирано от развитието на съвременните отношения между детето и средата.

През последните десетилетия в резултат на някои негативни социални последици от научно-техническата революция все повече се нарушават хармоничните отношения между човек и природа — наблюдава се отчуждение на човека от природата, разкъсване на стародавни връзки между тях и последвалото от това нарушаване на хармонията у самия човек. Този процес с най-голяма острота засяга децата, които днес живеят в една предимно „неприродна“, градска, автоматизирана среда. Но потребността от духовен контакт с окръжаващия го свят остава присъща на детето и то я осъществява в силно разширения периметър на общуване с всичко, което го заобикаля. Одухотворяването на всичко е своеобразното детско решение на проблема и може да се твърди, че детската поезия днес е в унисон с това явление.

„Потъването“ в душевния свят на детето разкрива нови възможности за художествено въздействие на детската поезия, прави я по-убедителна, по-зряла. При съчетаването на детското гледище с гледището на възрастния, от друга страна, се поражда двупластово или многопластово изображение (и в прозата, и в поезията). Навлизането на подтекста уплътнява художествената тъкан на творбите и разширява техния адрес. Ярък изразител на тази тенденция в последните години е Валери Петров. Неговите приказки и приказни повести, които в еднаква степен принадлежат на лириката, прозата и драмата, се приемат с удоволствие от публиката на няколко поколения и имат какво да кажат и на малкия, и на големия читател. Интересен и показателен е фактът, че една творба като „Палечко“, създадена преди 40 години, днес може да се предложи и на детската публика, без да губи от смисъла и очарованието си за възрастните. По такъв начин се възприемат и най-добрите творби на Л. Милева и Ив. Давидков, Ив. Цанев и прозата на Миле Марковски, Станислав Стратиев, Георги Данаилов, Анастас Стоянов и др. Неслучайно все по-често като подзаглавия на книгите се срещат: „За деца и за възрастни“, „Не само за деца“, „За всички“, „И за родители“ и пр. Всичко това променя разбирането за спецификата на детската литература като изкуство, затворено в тесните рамки на определена възраст.

Развитието на детската литература обхваща и постоянното разширяване на нейните жанрови и стилнови граници. За поколението на 60-те години са характерни два основни жанрови потока — лирическият и хумористичният. В този период лиричната линия се обнови с интелектуално-ироничното виждане на Леда Милева, с интимно-пластичното виждане на Н. Зидаров и Ив. Давидков, с единството между лирично и хумористично при Цв. Ангелов и др. По-късно някои техни лирически открития се развиха и продължиха от по-младите, но напоследък лириката за юноши не откроява нови имена. При положение, че я приемаме като естетическа потребност, отговаряща на специфичния душевен строй на младия човек, нейната липса днес е осезаема.

По-значително оживление се наблюдава в хумористичната линия. Взаимодействието между реалистично и приказно наплати много нови жанрови и стилнови подразделения. Играта, игрословицата, каламбурът, шаржът, заимствването от фолклорните жанрове увличат и ветераните на поезията за деца, и почти всички дебютиращи. Малкият читател възприема с удоволствие това разнообразие, но за съжаление далеч не всички опити са на висотата на фолклорната и класическата традиция в нашата литература.

Проникването във вътрешния свят на детето и юношата накара авторите да потърсят по-уместни и по-действени форми на общуване. Взаимоотношенията автор—герой—читател се изразяват в разнообразно редуване, сливане и раздалечаване на гледните точки, което добавя нови варианти към монодиалога. Основните форми на монодиалога са известни от класиката, но младите автори търсят нови жанрови и стилнови отсенки. При съпоставянето на гледните точки или при възприемането на детското гледище се явява парадоксалният и неочакван образ, който се среща и в лирическите, и в хумористичните видове. Парадоксалното е любим похват на Л. Милева, В. Петров, Кр. Станишев, Н. Кънчев, Я. Петров, Ив. Цанев, М. Георгиев, Ив. Голев.

Стремежът да се предаде мисленето и светоусещането на малкия човек постепенно дава път на живия детски език в поезията. Ако в началото на социалистическия период преднамерената и шаблонна авторска реч изсушаваше невъобразимо звученето ѝ, днес новото отношение към детето поражда и желанието за смислен и адекватен диалог с него. В зависимост от жанровете и стиловете предпочитания на авторите различни пластове от детската реч навлизат в поезията с типичните за децата обрати, изрази, елементи от жаргона и пр.

Макар и доста тромаво, картината на детския език се променя и се доближава до реалната.

От декларативната и тезисна поезия през първото десетилетие, от прекия израз на чувства, от патетично-призивната гама — към свособразието на детската психика и детското виждане, към сложността на детската природа, към многозначно изразяване и многопластов подтекст с разширен адрес — това са най-общо тенденциите, които характеризират съвременната поезия за деца и юноши.

ЖИВОТ ПОД ПСЕВДОНИМИ

(Габровски сатирици и хумористи във в. „К’во да е“ — 1911—1922 г.)

ГЕОРГИ ТАХОВ

За Литературно Габрово би могло да се говори още от времето след Освобождението. В града се завръщат бивши хъшове, бродили до неотдавна из Влашко, и духовният живот добива нов смисъл. Все още са свежи спомените от Ботевите вестници, а някои от старите издания са между багажа на пристигащите. Стените на кафенетата, разбира се, са украсени с революционните графики и календари — днес библиографски реликви.

Заедно с това Габрово никога не е било литературно кръстовище с национално значение. От край време обаче то съхранява народното отношение към хумора и сатирата. В съвремението, когато търсим техните извори, някогашните габровски сатирици придобиват по-особено значение и нови стойности. Те са „литературният етнос“, значимият шрих на един град с определено отношение към злостовническите въпроси на времето. Дори само това оправдава да се потърсят и осветят публикациите на някогашните творци на хумора. За съжаление сатиричното авторство от онези години е своеобразен живот под псевдоними, като само внимателният прочит би могъл да доведе до уточняването на конкретни автори — особено ако се потърсят те в отделните издания. Това ме насочи към участието на габровските сатирици и хумористи във в. „К’во да е“ (1911—1922 г.).

За изданието е писано многократно. Горещо и обосновано отричано, то е намирало и аргументирана защита. Ще припомня само статията на проф. Александър Балабанов „К’во да е“ във в. „Развигор“, бр. 79 от 19. VIII. 1922 г. С неподражаемия си стил Ал. Балабанов, редакторът на литературния „Развигор“, изтъква най-доброто в „К’во да е“:

„Най-лошо впечатление, или, по-право, най-ме ядосват тия повсеместни псевдоними като Еховски, Розалин, Берсенеv, Ванька Пук, Калигари, Месечин, Жан, Гетенбург, Дяволски зет, Лъшюка, Белий и пр. Не е хубаво това, одребняват самите работи. Но не е и справедливо за авторите. Техните писания не са тъй съвсем незначителни, както ги представят те самите със своите псевдоними. Авторите преспокойно и с гордост могат да се подписват под произведенията си. Да не се боят от визискателността на публиката, те сами ще бъдат по-визискателни към себе си.“

Тези редове на приятелски упрек и литературна реабилитация завършват с думите:

„Отсега нанататък искам да чета „К’во да е“ напук на сериозните серсеми. „К’во да е“ и „Българин“ отлично могат да се допълнят. Но, повтарям още веднъж, нека се пазят от това сладичко, мъничко, лекичко, въобще-ичко издребняване, нека да не изпадат в разказване на междусъвошки интимни бивалици и небивалици.“

Неслучайно статията е поместена и в том първи на „Александър Балабанов“ от поредицата „Български критични“ на изд. „Български писател“, 1973 г. Към нея едва ли има какво да се прибави. Тя